

ושורש הלחם מן השמים שנשפע בשבת-קדש על כל ימי המעשה בכח התורה, הוא כפי הכנת בני ישראל שניתן להם התורה. וכמו שיש ג"ן סדרים דאורייתא, ובכל שבת סדר פרשה אחת בקריאת התורה, וכמו כן בשמים כדאיתא בזה"ק (ויקהל), והיינו שהתורה כולה שמוותיו של הקב"ה, אבל הסדר משתנה בכל פרשה ובכל שבת בצירופים שונים. וכמו כן הרמז בלחם הפנים ביום השבת יערכנו. וכפי סידור הי"ב חלות סידורו בני ישראל ביום השבת, כך נמשך השפע מן השמים. וכדכתיב כמים הפנים לפנים כו' – והיא בחינת תורה שבעל-פה ותורה שבכתב. וכתוב ב' פעמים ביום השבת, דיש שבת מלעילא לתתא ויש מתתאי לעילאי, כדאיתא בזה"ק. ולכן אמר הכתוב כפי עריכת בני ישראל הלחם ביום השבת באתערותא דלתתא, כמו כן ביום השבת מלעילא לתתא יהיה בסדר הזה, וכמו שאמרנו במקום אחר הרמז 'כסידורו כך סילוקו'. והתורה מתנה לבני ישראל, וכפי מדרגתם כך מתגלה להם התורה, דיש שבעים פנים לתורה ופנים לפנים. ובכל שבת מתחדש השפע בכח התורה. ומחדש בטובו מעשה בראשית – היא התורה שנקראת 'טוב'. ובשבת שכתוב בה 'טוב להודות', וזה הרמז 'זמן לה השתא בפתורא חדתא'. וכמו בשבועות שניתנה בו תורה יש בו שתי הלחם. ובכל שבת היא מדרגה שלמטה י"ב חלות, שכן התורה מתפרשת ונותנת חיים ומזון ממדרגה למדרגה עד עולם הזה. וי"ב גבולים וי"ב בקשות שבתפלה הם עמודים התחתונים שבשורש העליון, כמ"ש במקום אחר. (שפת אמת אמור תרמ"ח)

דף צט

באורים והערות בפשט; ציונים

'מי סברת שלחן דמשה בהדייהו הוה יתיב – לא, דמידלי ליה ומנח ליה ומיתתי להו לדידהו פורתא, כתלמיד היושב לפני רבו'. פרש רש"י שלצד מערב היה גבוה, דבית המקדש משופע היה. ולא מצאתי בשום מקום שרצפת בית המקדש משופעת. ולולא דבריו יש לפרש שלצד מערב קורא 'מעלה' לפי שהוא קרוב לקדש הקדשים – אבל הרצפה בשוה (שפת אמת. וכן תמה הרש"ש על פרש"י וכתב לפרש כנ"ל, וגם נסתייע מדברי הרמב"ם).

'רבי אלעזר בן שמוע אומר: על כולם היו מסדרין. רש"י ורבנו גרשום פרשו שהיו מסדרים על איזה שירצו, פעמים בזה ופעמים בזה. ואולם בספר משך חכמה (ריש תצוה) פרש כפשוטו, שהיה מדליק (ומסדר) בכלום. וכן הביא מדברי המדרש (ילקוט מלכים קפה. וכ"כ החק-נתן בשם שלטי הגבורים שהביא ממדרש 'תדשא') שעל כולן היה מסדר אלא על של משה סידר תחילה. וחישב ומצא ששטח החלל של הבית שבנה שלמה, הרי הוא פי אחת-עשרה בקירוב ממשכן שעשה משה. ועל כן הגדיל את האורה באותה מידה [ואולם בבית שני שנסתלקה שכינה, היה די באחת. ע"ש בפירוט]. ובספר קרן אורה מובאת סברא זו שבכולם היו מדליקים כאחת, ודחה זאת שאסור הדבר משום 'בל תוסיף'.

(ע"ב) 'פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה, דכתיב אשר שברת – אמר לו הקב"ה למשה: יישר

כחך ששברת. יש לפרש על פי המובא בספרים (עפ"י המבואר בנדרים כב ועוד) שעל ידי חטא העגל הוצרכו ליגיעת התורה שבעל-פה, לתקן 'רוב כעס' על ידי 'רוב חכמה'. ואילו לוחות הראשונות הכל היה נכלל בהם, תורה שבכתב עם תושבע"פ, ולא הוצרכו ליגיעה אנושית. אשר על כן ביטולה של תורה כלומר שבירת הלוחות, היא היא יסודה – על ידה דוקא נתייסדה ונתרחבה התורה שבע"פ הבאה על ידי יגיעת האדם, שרק אז היא נחקקת בלב והאדם מודרך בעמלו וממתיק וזהמת הנחש (ע"ע בענין זה בקונטרס 'קדושת השבת' לר"צ הכהן ו"ל – ז, עמ' 41. ועוד רבות בספריו).

'אשר שברת – אמר לו הקב"ה למשה יישר כחך ששברת. צריך עיון, הלא כמה אשר כתובים בתורה שאינם לשון אישור? ושמעתי, משום שכתוב **אשר שברת ושמתם בארון** ושבירי לוחות מונחים בארון, ואלמלא היה בשבירתם חטא, אין קטיגור נעשה סניגור – אלא מלמד שהיתה שבירתם חביבה לפניו. ומדרש אגדה: יהושע ושבעים זקנים תופסים בידו שלא ישברם ולא יכלו לו. אמר הקב"ה: תהא שלו באותו היר שנאמר ולכל היר החזקה... אשר עשה משה. ואפשר משום כך דרש 'אשר' זה לשון אישור (רמב"ן שבת פו ועוד. וע"ע ב'חדושי הר"ן' שם).
ע"ע: דובר צדק עמ' 158; מי השלוח ח"ב תשא; חדושי רא"מ הורביץ יבמות סב.

'המשכח דבר אחד מתלמודו' – ע' שו"ע הגר"ו הל' ת"ת; 'כתר ראש' סו; פתיחת הגר"י קמינצקי לספרו 'אמת ליעקב' עיוני מקרא; סוף קונטרס 'שנות חיים' – מאמר הגר"ח מיליקובסקי זצ"ל.

'משל לאדם שמסר צפור דרור לעבדו, אמר כמדומה אתה שאם אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמיה – נשמתך אני נוטל ממך. לכאורה המשל אינו דומה לנמשל, שהרי הציפור אכן אינה שוה אלא איסר, אבל התורה חמדה גנוזה – אלא כוונת המשל שהמלך אינו מקפיד על איבוד הציפור אלא על כך שאין העבד שומר מצות המלך – על זאת ההקפדה. כמו כן התורה שניתנה לאדם, ואינו משמרה – התורה בקדושתה עומדת, והשחתתו – לו עצמו ולא לה, אלא שמתחייב בנפשו על כך שעובר על ציוויו לשמר תורתו (שפת אמת).

– נראה שנקט 'צפור דרור' שאינה מקבלת מרות, שמסרה ל'עבד' – לרמוז שאין לך בן חורין אלא העוסק בתורה, ובלעדי התורה הנותנת לאדם 'דרור' – הרי הוא עבד לחומר וליצר ולמה לו חיים, וזהו 'נשמתך אני נוטל ממך'.

ועוד, צפור זו דמיה מועטין אך קלה היא לעוף ולהעלם, ודרה בבית ובשדה – להורות שדברי תורה נקנים בזול, בחנם. ומאידך קל לאבדם – כמו שאמרו (ע' ברכות ה; מגילה יח): על הפסוק 'התעיף עיניך בו – ואיננו' (עפ"י ריעב"ץ).

זהבבליים אוכלין אותו כשהוא חי. בספר בית הלוי (ח"ג נא, ד) הקשה, הלא אמרו במסכת פסחים (כד) שהאוכל חלב חי – אינו לוקה, כיון שאוכלו שלא כדרך אכילה – ואם כן יש לשאול כיצד יוצא ידי מצות אכילת קדשים ע"י אכילת בשר חי?

וכתב מכאן סיוע למה שייסד שם שחלות דין מצות אכילת קדשים עיקרו על הקר בן שייאכל, ואינה מצוה חיובית על האדם, וכתב שמפני כן מתקיימת מצוה זו גם בשאוכל פחות מכזית, וכן באכילה ללא כוונת מצוה. ואם כן יש לומר שהוא הדין בצורת אכילה שלא כדרך, הקרבן נאכל מכל מקום ונתקיימה מצותו. עד כאן תורף דבריו (וע"ע במובא ביוסף דעת יומא לט וביבמות מ).

ויש לשאול, גם אם נניח שהמצוה על הקרבן שייאכל ולא מצות גברא, ולכך אין צורך בכזית לקיום המצוה – מ"מ הלא אכילה שלא כדרך איננה נחשבת 'אכילה' כלל, ולא נתקיימה מצות אכילה בקרבן? [והיה מקום לחלק בין איסור למצוה; שבאכילת מצוה גם כשהיא שלא בדרך אכילה, הרי האדם הוזה מחשיב זאת לאכילה, כדי לקיים מצוותו, וכדרך שכתב הרמב"ם (שבועות ה) כסברא זו במי שנשבע שיאכל, ואכל דבר שאינו ראוי לאכילה – קיים שבועתו, מאחר שבאכילתו זו הרי הוא מחשיבו ל'אכילה'. ואף כאן נאמר שאדם זה מחשיבה לאכילה, כדי לקיים מצוותו (וסברא זו נמצאת במנחת חינוך רפא). אולם נראה שאין לומר כן אלא בשבועה, שמאחר והוא מחשיב זאת לאכילה, הרי שדעתו היתה גם על אכילה כזו, אך אין שייך לומר כן בשאר מצוות שבתורה שאינן תלויות בדעתו של אדם].

ונראה להוכיח מן הדין המובא בגמרא ובפוסקים (ע' שבת קכח. רמב"ם שבת כו, טו או"ח שח, לא בבהגר"א ובט"ז) אודות טלטול בשר תפל בשבת, שבשר חי נחשב ראוי לאכילה. ודוקא על חלב אמרו שכשהוא חי אינו 'כדרך', אך אין הדבר כן בבשר [ואמנם מתוס' בפסחים (כד): נראה שדוקא בשר עוף שהוא רך, נחשב ראוי לאכילה – אך נראה שדבריהם אמורים רק לענין אכילת איסורים להתחייב עליהם, שצריך שיהא הדבר עומד לאכילה דוקא, משא"כ לענין קיום מצוה, מאחר שראוי להאכל כך, הגם שאינו עומד לאכילה כעת, מתקיימת מצות 'אכילה'] ולכך הכהנים מקיימים מצות אכילת קדשים בבשר חי (עפ"י אבי עזרי מעשה הקרבנות י"א אות ג. וכבר כתב להוכיח כן המנחת-חינוך ז, ג. וכן קדם מהר"ם חלאוה (בפסחים כד) לחלק בין חלב חי לבשר חי דאורייה (הוא).

א. ע' כעין זה בשו"ת דובב מישרים ח"א כה, ד – אלא שנגע בדבר מצד דין 'למשחה' לגדולה, ופרש (עפ"י תוס' בחולין קלב) שתלוי הדבר בדעתו של כהן, ולפי דעתן של הבבליים, כך יפה להם אכילתם, ובכלל 'למשחה' ודרך אכילה היא. וע"ש בח"ג מג, ובפירוש תפארת ישראל.

ובירושלמי בערובין (ג, א) למדו מהבבליים לענין עירוב בבשר חי.

וערש"ש שלא קיימו מצות אכילה אך אכלוהו כדי שלא יהא נותר, שהרי לבשל בשבת אי אפשר.

ואודות אכילתם ללא מליחה. ע' שבלי הלקט הל' אסור והתר יב; שו"ת ראב"ן כד; תוס' יום טוב, יד דוד, אור הישר; ערול"ג כריתות ז. ד"ה בהדי; דובב מישרים קיא.

ב. בפסחים מא. הוצרכו למעט אכילת פסח חי מחיוב (וערש"ש שם, לרבא לוקין על כך – עתד"ה איכא), משמע דעכ"פ יש אופנים שנחשב 'דרך אכילה'. וצ"ע. וכן דייקו מהגמרא שם בדף עא (וע"ש בר"ח).

ז'הבבליים אוכלין אותו כשהוא חי – מפני שדעתן יפה. הכינוי 'דעתו יפה' או 'נפש יפה' (ע' ע"ז עא חולין סד: לענין אכילת שליח או ביצים מזורות) מיוחס לאדם שאינו קץ בדברים ששאר בני אדם ממאסים בהם. וכן אמרו (בסנהדרין ק): **כל ימי עני רעים – זה אסטניס.** ו**טוב לב משתה תמיד** – זה מי שדעתו יפה. 'לשון בני אדם הוא, לקרות למי שאוכל כל דבר, והם הנקראים דעתם יפה או נפש יפה' (עפ"י תשב"ץ ח"א קלו).

'יפה' בלשון הקדש, משמעותו קרובה לברייתא וחזק, כלומר דעתו בריאה וחזקה הסובלת דברים שדעת שאר אדם אינה סובלתם.

ויש מן האחרונים שפרשוהו בלשון סגי-נהור, 'נפש היפה' – גרועה וגסה, שאינה מרגשת בטעמים [ובירושלמי (פאה ח, ד) אמרו: 'דעתם מקולקלת'].

'חל יום כיפורים להיות בשבת – החלות מתחלקות לערב' – ולא ביום, אם משום החשש שמא יבוא לאכלו – כן מובא בירושלמי פסחים (ד, ד). וע' מגן אברהם תרי"ב ובדגול מרבבה שם), אם משום טרחה שלא לצורך היום (שפת אמת ועוד).

'אמר רבי אמי: מדבריו של רבי יוסי נלמוד, אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית – קיים מצות 'לא ימוש...'. 'הרמב"ם לא פסק כר' יוסי, ואפילו הכי מצי למיסבר כר' אמי, דר' יוסי תרתי קאמר; חדא דומן מצותו רק שלא ילין בלא לחם, ואידך דבנמצא כל זמן מצותו מיקרי 'תמיד'. ובקמייתא פסק הרמב"ם דלא כוותיה משא"כ באידך.

ולחכי פסק הרמב"ם דטומאה דחוויה בצבור ובעיא ציץ לרצויי ואפ"ה לא קשיא ליה מיום הכיפורים (שלא היה ציץ נתון על מצחו) דהואיל ואין מצותו להיות על מצחו ביה"כ שפיר קרינא ביה והיה על מצחו תמיד' (מהגר"א נבצל שליט"א).

וע"ע שפת אמת וזבח תודה. עוד על שיטת הרמב"ם ושאר פוסקים, אם הלכה כתנא קמא או כר' יוסי – ע' ריטב"א מגילה כא; באור הגר"א יו"ד רסו; שאגת אריה נא; פרי יצחק כח דף מט.

– עיקר השוואת הגמרא מתייחסת לסיפא דקרא, והגית בו יומם ולילה – שלר' יוסי מתפרש מקצת מן היום ומקצת מן הלילה, כשם שתמיד היינו בכל יום, ולא כל היום (עפ"י שפת אמת וחדושי הנצי"ב).

'אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש, ודבר זה אסור לאמרו בפני עם הארץ. ורבי אומר: מצוה לאומרו בפני עם הארץ'.

נראה שרבי שמעון בן יוחאי לא אמר אלא שקיים 'לא ימוש'. ור' יוחנן הוא שמוסיף שאסור לאמרו בפני עם הארץ, ורבי חולק על כך. שאם הכל מדברי ר' שמעון, לא יחלוק עליו רבא (וע' אור שמח הל' תלמוד תורה א, ב מש"כ על דרך הפלפול. ובילקוט ריש יהושע, מובא בש"ך יו"ד רמו, א) נחלקו בדבר אביי ורביא.

'... משום רבי שמעון בן יוחי: אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש... שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל... צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונת'. במסכת ברכות (לה:): אמר ר' ישמעאל ואספת דגנך – הנהג בהן מדת דרך ארץ. וכמובן אין זה סותר לדבריו שבכאן, כי אמנם לשיטתו חייב כל אדם ללמוד יום ולילה בכל עת, ואינו מותר בלימוד חכמת יונת, אולם אין בכלל זה כשאדם מתעסק בדרך ארץ. ואולם רבי שמעון שם חולק ואומר 'אפשר אדם חורש בשעת חרישה... תורה מה תהא עליה, אלא בזמן שישאל עושיין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים' – ואילו כאן אומר ר' שמעון שבפרק אחד שחרית וערבית קיים לא ימוש (אמנם לגרסת הש"ך יו"ד ר"ס רמו) אין זה ר' שמעון בן יוחאי אלא בן יהודק). אך באמת אין כאן סתירה, על פי מה שכתבו התוס' (בברכות שם) שהכתוב ואספת דגנך הגם שמדבר כאשר אין ישראל עושיין רצונו של מקום עד שמלאכתן תיעשה ע"י אחרים, אך הלא פסוק זה נאמר באם שמע תשמעו – אלא מדובר כשמקיימים הדין אך לא בצדיקים גמורים. ועליהם נאמר בשבך ובקומך... ומקיימים מן הדין בבקר ובערב מצות לא ימוש' (עפ"י הגר"ר בענגיס ח"ב כג. ובדרך דומה פרש החק-נתן. וע"ע בהרחבת הענין בקרן אורה).

נמצא, העיסוק בדרך ארץ מותר מן הדין אף לרבי שמעון [ובכלל 'דרך ארץ' לימוד מקצוע לפרנסה וישוב העולם. וע"ע בענין לימוד אומנות לבנו מדברי הפוסקים האחרונים – במובא בקדושין כט], אלא שאין זו דרך ליחידים – כדברי רשב"י. [וכלפי אותם יחידים לא נאמר הכלל 'כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, אלא רק לכלל העולם, כמוש"כ בבאור הלכה קנו].

ולימוד שאר חכמות כגון חכמת יונת, לר' ישמעאל אסור. ומשמע בגמרא שתלוי הדבר במחלוקת, שלפי ר' אמי ור' שמעון ור' שמואל בר נחמני, אין איסור בדבר. ופסק הרמ"א (יו"ד רמו, ד עפ"י הריב"ש ועוד) שמותר ללמוד בשאר חכמות כשאין בהן מינות, באקראי בעלמא.

ויש שפרשו דברי הגמרא שאין כאן מחלוקת בעצם חובת הלימוד, אלא נחלקו בקיום 'לא ימוש' – ע' קרן אורה ונבחה תודה. ומבואר בראשונים (ע' ריטב"א ור"ן נדרים ח. סמ"ג עשין יב) שכשיש לאדם פנאי ללמוד – אינו רשאי לסמוך על ק"ש שחרית וערבית, שזה לא נאמר אלא למי שטרוד בפרנסתו וכדו'. [וכן פסק הרמ"א (רמ"א) 'בשעת הדחק אפילו לא קרא רק ק"ש שחרית וערבית 'לא ימוש מפני' קרינן ביה'].

'שאל בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל את רבי ישמעאל: כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית? קרא עליו המקרא הזה לא ימוש... צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית.' משמע לכאורה שלולא 'לא ימוש' היה מותר ללמוד חכמת יונית, וכן לפי הדעות שמקיים 'לא ימוש' בקריאת שמע שחר וערב. אך זה לא יתכן, שהרי אמרו ארוור האיש שילמד בנו חכמת יונית (כדלעיל סד):?

יש מפרשים שמעשה זה קודם גזרה היה. ואולם התוס' דוחים זאת, שהרי רבי ישמעאל לאחר החורבן היה וכבר נגזרה הגזרה בזמן מלכות חשמונאים. לכן פרושו התוס' (שם) שמא היה קרוב למלכות [והרי התירו לבית רבן גמליאל ללמוד חכמת יונית מפני כך. בסוטה מט:], ומכל מקום לא התיר לו רבי ישמעאל כי שמא לא היה כל כך צורך ציבור בדבר. [יש שפירש דבריהם שבן דמא רצה ללמוד כדי שידע להשיב למינים. ולא התירו רבי ישמעאל משום 'לא ימוש', מפני שמצוה זו אפשר שתיעשה ע"י אחרים ואין תלמוד תורה נדחה מפניה. עפ"י שו"ע הגר"ז ת"ת ג בקו"א].

ויש מהאחרונים שכתב שלא אסרו אלא 'ללמד את בנו' שאין יודע תוצאות הדבר, אבל הגדול בעצמו מותר [וכל שכן לאחר שמילא כריסו בתורה, סבר בן דמא שאין עליו איסור זה. ואעפ"כ אסר לו רבי ישמעאל מפני ביטול תורה] (ע' בספר עמק ברכה לר"ד מקרלין מאמר ד, ועוד).

'חכמת יונית'. ע' במובא לעיל סד.

ז'פליגא דרבי שמואל בר נחמני, דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: פסוק זה אינו לא חובה ולא מצוה אלא ברכה...' מסתבר שאף לר' ישמעאל פסוק זה נאמר לברכה ולא למצוה, שהרי אין הנביא רשאי לחדש דבר – אלא שלסברתו מכלל הדברים יש ללמוד חיוב להגות כל היום והלילה, שלכן לא נאמר זמן מסוים במצות לימוד תורה, ובא הקב"ה לברכו משום שנצטוה גם בכיבוש הארץ ובחלוקתה – דברים המצריכים זמן רב, אשר בדרך הטבע יהא טרוד במצוות הגדולות שהוטלו עליו ולא יהיה לו פנאי ללמוד, וברכו השי"ת שיוכל ללמוד ולא יתבטל מתורתו, בדרך נס.

ור' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן סובר שאין לשמוע מכאן חיוב, ואין כאן ברכה שיוכל לקיים את חובתו, אלא לפי שדברי תורה חביבים עליו ביותר ברכו ביחוד על דבר זה (אגרות משה יו"ד ח"ג פו). וע"ע בספרי מהר"ק חיות קונטרס תורת הנביאים.

'דברי תורה לא יהו עליך חובה, ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהן'. ערש"י ותוס' ומהרש"א כמה פירושים. ואפשר לפרש ככוונה שניה: כאשר דברי תורה נדמים על האדם כמו עול הכופהו, ללא רצון חפשי והכרה פנימית מלאה כי הם חייו, מקור ומקום חיותו – הרי בזמן מן הזמנים יפרוק עולו מעל צוארו. כי זהו טבעו של האדם ששואף תמיד להרגיש עצמו בן חורין ובעל בחירה ולצאת מן ההגבלה הכופה. והוא שאומר: 'לא יהו עליך חובה, כיון שאי אתה רשאי לפטור עצמך מהם' לעולם, והרי אם יהיו הדברים עליך כחובה לא יתקיימו בידך בתמידות.

[על דרך זו יש לפרש מאמר החכם מכל אדם: 'שמח בחור בילדותך... והלך בדרכי לבך... ודע כי על כל אלה יביאך האלקים

במשפט' – כאומר, תרגיש ותחוש שהאפשרות והיכולת נתונים בידך, בן חורין הנך ואין ידיך כבולות, אך זאת תדע בידיעה ברורה ונאמנה כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט, ואין כדאי לך להלך בשרירות לבך – ע"י הרגשת שחרור מחד, עם הכרה בתוצאות המעשים מאידך, כבר סרה ממנו מחצית מקושיו של היצר].

ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) ז'פן יסורו מלבבך במסירם מלבו הכתוב מדבר –

'יש לדקדק במה שכתב הרמב"ם דין מיוחד במלך שדבקו הכתוב בתורה יותר משאר העם שנאמר כל ימי חייו, לכן חייב לעסוק בתורה יותר משאר העם. וקשה דבהלכות תלמוד תורה פ"א ה"כ כתב: עד אימתי חייב ללמוד תורה – עד יום מותו, שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיידך, ומבואר דזה דין בכל אדם מישראל?

ונראה דכאן אנו דנין באיסור המלך לשתות אף שרוצה להתענג בשתייה, וכן בהלכה ו' שרוצה להיות מצוי אצל אשתו, וזה אינו אלא במלך, אבל הדיוט מותר לו להתענג אף שזה יגרום לביטול תורה בהכרח על ידי השיכרות או בעילות נשים, ולהדיוט אינו אסור אלא לבטל תורה בלי כל סבה שאז הוא מסיר לבו מהתורה, עובר על ופן יסורו מלבבך כל ימי חיידך ועוד הרבה פסוקים מחיובי תלמוד תורה. וע' בספר מעלות התורה בתחילתו שמנה יותר משלשים מצות-עשה ומצות-לא-תעשה על ביטול תורה' (אבן האזל מלכים ג, ה ו).

נראה פשוט שכונתו על הגדר הפרטי של הלכות המצוה, אבל ודאי יש חיוב המשתנה מאדם לאדם, כל אחד כפי מדרגתו, וכענין שכתב ב'אור שמח' המובא בסמוך.

'אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית – קיים מצות לא ימוש... אלא קרית שמע שחרית וערבית...'

'... דבאמת כל המצוות המה שוים לפחות שבפחותים ולמשה רבינו ע"ה, דתורה אחת יהיה לכם כתיב, וחיוב המצוה גבול יש לה, כמו נטילת אתרוג בניענוע בעלמא יצא, רק המדקדקים נושאין אותו כל היום וכיוצא בזה. ולכך לא כתבה התורה מדות רק ברמז, דלמשל מדת הנקמה, כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר וכו', ומלך שמחל על כבודו וכו' – ולכך אין זה חוק בפרטיות שווה לכלל הישראלים, רק כל אחד לפי ערכו, רק נקימה דממון – זה שווה לכולם, וכן בגאווה וכיוצא בזה, וכן לפני משורת הדין ובקור חולים וקבורה וכו' – הדברים ארוכים בספרי המחקר. ונמצא מצוות תלמוד תורה אשר בודאי אם יבקש האדם טרף ומזון, בכל זה אינו נחשב למפריע מצוות תלמוד תורה, ואספת דגנך כתיב, וכן למשל אדם חלוש המזוג, וכן כל אחד לפי ההכרחיות שלפי הרגליו וכן לפי טוהר נפשו של אדם, כי אינו דומה בחיוב ת"ת האיש אשר נפשו מרגשת בשכלה הזך ונקשרה בעבותות אהבה לתלמוד תורה, לאיש אשר כוחות נפשו נרפים ועצלים – לכן איך היה מחק הבורא לחוק חיוב תלמוד תורה לכל ישראל ונתן תורת כל אחד בידו, ואין לאל יד האנושי ליתן המדה האמיתית לזה – לכן באו חכמים ופירשו לנו גדר מרכזן האמיתי של תלמוד תורה – קריאת שמע בשחרית, ק"ש בערבית, קיים והגית בו יומם ולילה, כיון שלומד קבלת המצוה ואזהרתה בשחרית ובערבית, כבר קיים מצותה. אולם יתר מזה – הוא בכללי המצוות אשר נבדלו ונפרדו בזה כל איש לפי ערכו ומהותו. והוא כמו הסר מן המדות המגונות

אשר נפרדו זה מזה. ובודאי צריך להתעצם בה האדם בכל יכלתו, כי כפלה התורה הרבה פעמים ענין למודה, וצריך האדם להלהיב נפשו לשקוד על דלתותיה, כאשר הרבו לדבר בזה הספרים הקדושים...

ולכן אמרו בנדרים (ה) הא קמשמע לן כיון דאי פטר נפשיה בק"ש שחרית וערבית, משום הכי חייל שבועה עליה – שזה מה שמחויב ללמוד בכל כוחו, אינו מן החוקים הכוללים סוג הישראלי ואין זה מצוה פרטית, ולכך חייל שבועה עליה, כמו בשבועה שלא אתכבד בקלון חברו וכי"ב. ואין נוח לי מה שלמד הר"ן שם מהא דדבר דאתיא מדרשא חייל שבועה עליה, וכמו חצי-שעור, אשר זה פרטי החוקים המצויים על זה כל בני ישראל בלי הבדל כלל, והבן. ודוק.

ובזה יבואר לנו עוד דבר נכון, דזה אם יש מצוה לקיים – מבטלין ת"ת כמו לאכול מצה לנטול לולב אפילו לרשב"י (ע' ירושלמי שבת), וכן לקבוע מזוזה ולעשות ציצית, אבל להכניס עצמו לחיוב מצוה, ת"ת עדיף – דבאמת לימוד הת"ת שיהיה לכולם וכל מצוותיה של תורה אינן שווין לדבר אחד מדבריה, ומ"מ מבטלין למצות אלו – דאלו חוקים כוללים כל עם ישראל בחובה אחת, מן משה רבינו ע"ה עד הפחות בעם, ומבטלין אותה לחוקים הכוללים, אבל להכניס עצמו לחיובה – בודאי מצות ת"ת עדיף דהיא חביבה על הקב"ה ביותר, וז"ב.

ודע דמצוות ת"ת הוא מן קרא דושננתם לבניך וכמה פסוקים, דאילו פסוק והגית בו יומם ולילה הוא בדברי קבלה.

ומדברי רבנו נראה, דהך דקרא קריאת שמע שחרית וערבית – לאו דוקא ק"ש, רק הגדר הוא קביעת זמן ביום ובלילה. וזה לשונו: ואפילו עני... חייב לקבוע זמן ביום ובלילה...

ולענ"ד נראה דאף למאן דאמר מצוות אינן צריכין כוונה, מכל מקום בעי שיהיה יודע בעת קריאתו שמע שזהו דברי תורה ויוצא בה ידי חובת למודה, ולכל הפחות מה שלומד דברי תורה צריך לדעת, ולכך אמר רבא (מנחות צט) [אף דסובר מצוות אינן צריכות כוונה] מצוה למידענהו לעם הארץ – שבוזה ידעו שלומדים דברי תורה. ולענין לצאת בה ידי חובת ת"ת נראה ברור דצריך מן התורה לאמר כל הפרשה של ק"ש [אף דלענין ק"ש סגי בפסוק אחד, לדעת רבים. ועיין חינוך] – דצריך לאמר חיוב דיני ת"ת ואזהרת לימודה. ובפסוק ראשון לא סגי רק לענין ק"ש, דהוא קבלת עול מלכות שמים סגי בפסוק אחד מה"ת... (מתוך אור שמח ת"ת א.ב).

'...והנה בדבר עצם למוד הדף היומי שהנהיג הגאון ר"מ שפירא זצ"ל ונתקבל בעולם – הוא ענין גדול, דהא לבד עצם מצות למוד תורה שמקיים בכל מה שילמוד, אף רק מסכתא אחת כל ימיו, הרי יש מצוה שילמוד כל התורה שבכתב ושבעל-פה...

ומוכרח זה, דהא איתא במנחות דף צ"ט דמשכח דבר אחד מתלמודו – עובר בלאו, ואם ליכא מצוה וחיוב ללמוד כל התורה כולה, איזה גרעון יש במה שלמד ושכח, דבלא למוד כלל הא ודאי אינו יודע... ולכן מוכרחין לומר שיש מצוה וחיוב על כל אדם שילמוד כל התורה כולה, ולכן כשלמד ושכח עובר בלאו. ואף שבלא למד לא נמצא שהוא גם כן בלאו – הוא משום דשייך להחמיר בהאיסור כשנתעצל אחר שכבר קיים המצוה שהיה קל יותר, מלמוד בתחילה... אבל לא שייך לומר שבשביל שהוא ביותר טירחא לא יתחייב כלל – לכן מוכרחין לומר שיש מצוה וחיוב ללמוד כל התורה כולה.

וכן מוכח ברמב"ם... ונמצא לפי זה, שמה שאמר ר' אמי במנחות שם שבפרק אחד שחרית ופרק ערבית יצא ידי חובתו, ופסק כן הרמב"ם בה"ח – הוא לכאורה רק באיש שכבר למד כל התורה

כולה והוא זכרן גדול שאין לחוש לשכחה, שמכל מקום מצד מצות למוד תורה בעצם שחייב ללמוד ביום ובלילה סגי בפרק אחד שהוא קביעות מועט – אבל איש כזה כמעט שאינו מן המציאות. אך יש דין זה גם באיש שלא למד עדיין כל התורה וגם יש לחוש לשכחה, אבל הוא אנוס משום שטרוד בפרנסתו כל היום, שמכל מקום צריך לכל הפחות לקיים מצות למוד התורה, אף שהוא אנוס מלקיים מצות למוד כל התורה. וקיום מצות למוד כל התורה יש בלימוד הדף היומי – שהרי ילמדו במשך ז' שנים כל הש"ס, ולכן הוא ענין גדול מאד' (מתוך אגרות משה יו"ד ח"ב קי).

'שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל: כגון אני שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד חכמת יונית...' –

יש להבין איזו שאלה היא 'כגון אני שלמדתי כל התורה כולה' – וכי אפשר הדבר כן שיגיע האדם לסוף דעת התורה והכל יהיה ברור לפניו בלי שום ספיקות ולא יחסר לו כלום, ואפילו אם אלף שנים יחיה יש לו להוסיף עוד יותר ויותר, והלא היא ארכה מארץ מדה ורחבה מני ים. אתמהה!

אולם הביאור הוא, שהרי כתבו התוס' במנחות דס"ד ב' שהיה שם איזה צורך, דהיה קרוב למלכות, אלא שלא היה כל כך צורך צבור ע"ש. והרי התורה התירה בשעת הצורך לעסוק בדברים אחרים, וקרא כתיב ואספת דגנך, ולצורך כזה מה שהיה קרוב למלכות אילו לא למד כל התורה כולה, ואפשר שיכשל באיזה איסור בשביל אי ידיעתו, היה אסור לבטל מהלמוד וללמוד חכמת יונית, שאין נדחה הציווי והגית בו יומם ולילה בשביל הצורך שאינו כל כך גדול, אבל מאחר שלמד כל התורה וידע מה אסור ומה מותר, על זה שאל, אפשר שנכלל כבר הצורך הזה בכלל ואספת דגנך, והשיב לו שאסור, שאין הצורך הזה בכלל ואספת דגנך...

והנה אנן מה נעני אחרי הכל אנחנו חיים כהיום בתקופה איזומה, בדור יתום שלא היה כדוגמתו, נתקיים בנו את כל דברי החוזה ישעיהו בפרק ג', כי הנה האדון וכו' מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים, גבור ואיש מלחמה שופט ונביא וכו' זקן ונשוא פנים ויועץ, חכם וכו', ובחגיגה ד"ד דרשו חז"ל: 'משען' אלו בעלי מקרא, 'משענה' – אלו בעלי משנה, 'כל משען לחם' – אלו בעלי תלמוד וכו', אין לנו הלכה ברורה בשום דבר, נתמעטו הלבבות ונתקטנו המוחות, חלק הטוב שבעמינו נפל בחרב ביד הצר, ואנחנו נשארנו באין כל, ומרוב הטרדות והצרות השכחה רבה, ואין לך יום שהצרות והטרדות הן בכלל והן בפרט מרובה מחברתה, ובמה אפשר לזכות כהיום; –

והנה בדרך כלל העצה היעוצה הברוקה והמנוסה בזה היא אך רק בהרבות תורה ועדות ה' נאמנה מחכימת פתי, שע"י לימוד התורה אפשר להשפיע הרבה יותר מכל הפעולות והמעשים, כי המעט מן האור דוחה הרבה מן החושך, ועובדא ידענא ממה ששמעתי מפיו של החפץ חיים זצ"ל, שאצלינו לימוד התורה וחיוזקה היא דבר הכי גדול...!

(מתוך הקדמת אבי עזרי למהדורה תנינא)

דף ק

'לא בבליים הם אלא אלכסנדריים הם, ומתוך ששונאין את בבליים, קורין אותם על שם בבליים'.